

БЕКТЕМ
Ж. Баласагын
атындагы Кыргыз улуттук университетинин
илимий иштер боюнча проректору
Проф. А.А. Чекеев

» 11 2021 ж.

Жетектөөчү мекеменин изденүүчү Умарова Рита Нурдиновнанын “Кыргыздардын салттуу педагогикалык маданиятындагы кыз балдарды социалдаштыруу системасы” аттуу 13.00.01 – жалпы педагогика адистиги боюнча кандидаттык илимий даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык иши жөнүндө жетектөөчү мекеменин пикири

1. Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу

Диссертациялык иштин темасы өтө актуалдуу, себеби кыз баланы тарбиялоо улутту сактап калуу менен барабар. Бүгүнкү күндөгү ааламдашуу шартында улуттук руханий дөөлөттөрдү сактап калуу, жалпы адамзаттык баалуулуктар менен улуттук баалуулуктардын ортосундагы социалдык маданий таймаш Кыргызстандын шартында кыз балдарды коомго карай социалдаштырууда, элдик педагогиканын баалуулуктарына таянып таалим-тарбиялык иш алып баруу маселелерин актуалдаштырууда.

Коомдук түзүлүштүн түркүгүн түзүп турган аялзатынын анын ичинде кыз балдарды төрөлгөндөн баштап, коомдун толук кандуу инсаны катары жетилишиндеги социалдык факторлордун, өзгөчө элдик таалим-тарбия маданиятынын ролун аныктоо, кыз баланы өмүрлүк жар, эне, бир тууган, социалдык жактан коомдун активдүү мүчөсү катары социалдашуусунун түпкү башатын изилдөө жана аларды бүгүнкү күндүн талаптарына ылайык трансформациялоо жолдорун табуу гендердик проблемаларды чечүүнүн маанилүү багыттарынан болуп эсептелет. Диссертациялык иштин өзөгүн кыз балдарды социалдаштырууда элдик педагогиканын баалуулуктарына кайрылуу маселеси тузуп турат жана ошонусу менен актуалдуу. Каралып

КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. И. АРАМАТОВА

№ 45 «10» 11 2021

Окуучу катары: [Signature]

жаткан маселенин жана анын предметинин актуалдуулу үстүбүздөгү жылы мамлекет тарабынан кабыл алынган “Окуучу жаштарды руханий адеп-ахлактык өнүктүрүү жана дене тарбиялоо концепциясына” (2021). шайкеш келет

2. Диссертациялык **иштин максаты:** кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятындагы кыз балдарды социалдаштыруунун идеалдарын, факторлорун, методдорун, каражаттарын жана алардын трансмиссиясын ачып көрсөтүү деп аныкталган.

Диссертациялык иш изилдөө максатына шайкеш келген үч главадан турат. Анын **теориялык бөлүгүндө** тарыхый жана маданий булактарга таянуу менен кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятында кыз балдарды социалдаштырууга байланыштуу түшүнүктөргө теориялык анализ берилип, кыргыз коомундагы аялзатынын орду, аткарган милдеттери ачыкталган; изилдөөнүн **методологиялык бөлүгүндө** кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятындагы кыз балдарды социалдаштыруу маселесин изилдөөнүн методологиясы жана методдору, кыз балдарды социалдаштыруунун негизги критерийлери, социалдаштыруунун курактык шкалалары, социалдык факторлору, каражаттары каралган; диссертациялык иштин **практикалык бөлүгүндө** кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятындагы кыз балдарды социалдаштыруу тажрыйбасынын азыркы таалим-тарбия мейкиндигине жараша трансмиссиясынын өнүгүү тенденциялары каралган.

2. Диссертациялык **иштин илимий натыйжалары:** Диссертациялык иште изилдөөнүн объектисине, предметине, максатына жана милдеттерине ылайык ар кандай деңгээлдеги илимий натыйжалар алынып, алар теориялык жана практикалык жыйынтыктар менен коштолот жана аларды төмөнкүчө мүнөздөсө болот:

1. Кыргыздардын аялзатын социалдаштыруунун байыркы культтук ишенимдери менен салттуу жашоо турмуш образына шайкеш идеалдуу жана

реалдуу баалуулуктардын бар экендиги, алардын көп кырдуу мазмуну тарыхый этнопедагогикалык жактан ачыкталган.

2. Салттуу кыргыз коомунда аялзатынын социалдык ролдук функцияларына шайкеш курактык шкалалары аныкталып, социалдаштыруунун этаптары өз ара тутумдаш система түрүндө ачыкталган.

3. Салттуу кыргыз коомундагы Аялзатын социалдаштыруунун доминанттык факторлоруна, методдоруна жана каражаттарына илимий мүнөздөмө берилген.

4. Кыргыз элинин кыз балдарды социалдаштыруу салттарын азыркы коомго трансмиссиялоонун абалы, проблемалары аныкталган.

Диссертациялык иштин илимий натыйжаларынын жаңылык деңгээли.

2.1. **Биринчи натыйжаны жаңы деп баалоо болот, себеби** кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятында кыз балдарды социалдаштырууга байланыштуу тажрыйбалардын арбын болгондугуна карабастан, ушул убакытка чейин алар атайын игүзилдөө предмети катары каралбай келген. Демек, диссертациялык иштин теориялык бөлүгүндө кыргыз элинин салттуу тарбия маданияты түшүнүгүн илимий чөйрөгө алып чыгуунун өзү жаңылык десек болот. Диссертант буга чейинки КР аткарылган этнопедагогикалык изилдөөлөргө таянуу менен кыргыз элинин салттуу тарбия маданиятын теориялык жактан анализдөө, эмпирикалык материалдарды талдоо аркылуу көптөгөн илимий жыйынтыктарды бере алган.

2.2. **Экинчи натыйжа:** Изилдөөнүн объект, предметине ылайык тандалып алынган методдордун топтому аркылуу кыргыз коомунда аялзатынын социалдык ролуна, милеттерине шайкеш курактык шкалаларын, социалдаштыруунун этаптарын өз ара тутумдаш система катары ачыктаган. **Экинчи натыйжаны салыштырмалуу жаңы деп баалоого негиз бар,** анткени таалим-тарбиялык иштерди өсүп келе жаткан жаш муундардын жаш

өзгөчөлүгүнө жараша жүргүзүү, илимий педагогикалык булактарда кеңири иштелеген тема болуп эсептелет. Диссертант бул маселеде кыргыз коомундагы аялзатынын социалдашуусун курактык шкалаларга жараша тариздөө менен “Балтыр бешик кыз”, “Кол арага жарап калган кыз”, “Секелек кыз”, “Тестиер кыз”, “Бойго жеткен кыз”, “Келиндик курак”, “Зайып”, “Байбиче” деген курактык өзгөчөлүктөрдү ачып бере алган.

2.3. Үчүнчү натыйжаны жаңы деп кабыл алууга болот, себеби диссертант педагогика илиминде белгилүү методдорду колдонуу менен салттуу кыргыз коомундагы Аялзатын социалдаштыруунун доминанттык факторлорун, изилдөө методдорун, каражаттарын ынанымдуу ачыктап бере алган. Буга байланыштуу теңтуштар, кошуналар, элдик салттар, жөрөлгөлөр ж.б. факторлордун таалим-тарбиялык мааниси талдоого алынып, алардын таалим-тарбиялык мааниси, мазмуну аныкталган.

2.4. Төртүнчү натыйжаны жаңы деп баалоого болот, себеби бул жерде кыргыз элинин кыз балдарды социалдаштыруу салттарын азыркы коомго карата трансмиссиянын тарыхый аспектилери чагылдырылган. Буга байланыштуу совет доорунда кыргыз кыздарынын билимге тартылышы, Жети-Сууда биринчи кыздардын орус-тузем мектеби, 1911-жылы Пишпекте, Пржевальскиде ачылышы (82, 26-б.), ж.б. фактылар менен элестүү берилген.

Диссертант кыргыз тарыхындагы атактуу аялдардын ордун, үлгүсүн белгилөө менен, кыз балага тиешелүү жаш курактардын мүнөздөмөлөрү, каада салттарды жана макал ылакаптардын маанисин ачып бере алган. Кыргыз аялдарынын үй-бүлөдөгү, бала тарбиялоодогу ордун, туугандар, кошуна колондор ортосундагы алака, катыш, мамилелери тууралуу көп маалыматтар берилген. Алардын ар бири эзелтен айтылып келе жаткан макал ылакаптар менен ырасталган.

3. Илимий иштин жаңылыгын практикалык мааниси. Изилдөөнүн натыйжаларын педагогика, этнопедагогика илимдеринде илимий маалымат

катары, кыз балдарды тарбиялоо проблемасынын жаны аспекттерин изилдөөдө таяныч үлгүлөр катары; улуттук тарбиянын негизги (базалык) баалуулуктарын жана орто мектепте кыз балдарды тарбиялоонун программасын иштеп чыгууда; жогорку окуу жайларда “Кыргыз этнопедагогикасы” жана башка педагогикалык дисциплиналардын мазмунун өркүндөтүүдө баалуу илимий маалымат жана каражат катары колдонууга болот.

4. Алынган натыйжалардын, илимий жоболордун далилдүүлүгү:

Алынган натыйжалар жана жоболор илимий-теориялык жактан далилдүү жана практикалык жактан негиздүү жана пайдалуу. Себеби, бүгүнкү ааламдашуу шартында улуттук баалуулуктардан кур жалак калып, батыш маданият моделин ээрчип кетүү тенденциясынын күч алышы менен кыз балдардын социалдашуусунда одоно нерселердин орун алышы эч кимди таң калтырбаган көрүнүшкө айланууда. Ошондуктан изденүүчү Умарова Р.Н. тарабынан суншталып жаткан диссертциялык иштин натыйжалары, илимий жоболору негизинен учурдун талабына жооп берет жана далилдүү деп эсептөөгө болот. Өзгөчө автор тарабынан сунушталып жаткан социалдаштыруунун салттык программасын жүзөгө ашырууда эне тил, фольклор, киндик кан тамган жердин табияты, эмгек, үй бүлө жана анын тиричилик уклады, элдик салттар, жөрөлгөлөр, коңшулар, тентуштук топтор, балдар оюндары, коомдук көзөмөл сыяктуу факторлор доминанттык мүнөзгө ээ экендин илимий негизде далилдей алаган. Демек, диссертациялык иштин негизги жоболорунда белгиленген социалдаштыруу факторлору, каражаттары азыркы кыргыз кыздардарынын акыл парасатын, түшүнүктөрүн тереңдетип, турмуштук идеалдарын, ынанымдарын калыптандырууда элестүү жана баалуу өрнөк боло алат деген ишенимди жаратат.

Жогоруда белгиленгендер изденүүчү Умарова Р.Н. тарабынан аныкталган илимий жоболор жана практикалык сунуштар кыргыздардын салттуу педагогикалык маданиятында кыз балдарды социалдаштырууга

байланыштуу бай тажрыйбасынын бар экендигин илимий жактан далилдүү жана элсөтүү бере алгандыгы менен баалуу.

5. Автореферат диссертациялык иштин теориялык негиздерин, илимий аппаратын, изилдөө методдорун, жалпы мазмунун жана структурасын чагылдырып турат. Ошондой эле изилдөөчүнүн жалпы жетишкендиктерин, тажрыйбалык иштин мазмунун, темага байланыштуу кийинки карала турган проблемаларды камтыйт. Авторефератта кыргыз, орус жана англис тилиндеги резюме берилген.

Изилдөөнүн натыйжасында 11 илимий макала жарык көргөн, алардын көпчүлүгү Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын талаптарына жооп бере турган чет элдик 2 басылмада жарык көргөн.

6. Жогоруда белгиленген илимий жетишкендиктер менен катар каралып жаткан диссертациялык айрым мүчүлүштүктөрдөн кур эмес жана алар төмөнкүчө мүнөздөлөт:

1. Изилдөөнүн объектиси да, предмети да, кыргыздардын салттуу педагогикалык маданиятына байланыштуу болгондуктан аталган түшүнүккө кеңири токтолуп, так аныктама берсе диссертациялык иштин илимий-теориялык баалуулугу дагы жогору болмок.

2. Кыз балдарды курактык мезгилдерге бөлүштүрүүдө жана аларды сүрөттөөдө 12-15 жаш курак эсепке алынбай, ошондой эле кыргыз аялынын келин кездеги социалдашуусуна көңүл бурулбай калган. Буга “Келиндин келген кези эстен кетпейт” деген макал күбө.

3. Диссертациялы иштин үчүнчү главасы **“Кыргыз элинин кыз балдарды социалдаштыруу салттарынын азыркы таалим-тарбия мейкиндиктеги трансмиссиясы”** деп аталгандыктан, изилдөөчү тарабынан социалдашууга байланыштуу азыркы коомдо жакшы салттарды жайылтуу максатында тажрыйбалык иштер (атайын программа иштеп чыгуу жана

сунуштоо, тренингдер жана семинарлар өткөрүү ж.б. сыяктуу) тажрыйбалык иштер жүргүзүлсө, иштин практикалык баалуулугу дагы артмак.

4. Диссертациялык иште айрым стилистикалык мүмчүлүштүтөр кездешет. Мисалы, диссертациядагы 26 бетте “Кыз куумай” оюнун уюштуруу күйөөнүн жана гендерлик ролдук жүрүм турумун сыноонун өзгөчө формасы“ деп берет. Күйөө деген сөздүн ордуна жигит деп берүү туура болот, себеби кыз куумай оюнунда болочок күйөө болбошу да мүмкүн; 30 бетте 4 абзацта “туубаган аял” деген автордун сөзү орой болуп калган, бул жерде төрөбөгөн деген сөздү колдонсо болмок.

8. Бирок, белгиленген мүчүлүштөр диссертациялык иштин жалпы илимий баалуулугун түшүрбөйт. Жалпысынан алганда **Умарова Рита Нурдиновнанын “Кыргыздардын салттуу педагогикалык маданиятындагы кыз балдарды социалдаштыруу системасы”** аттуу диссертациялык иши 13.00.01. – жалпы педагогика адистигине ылайык келип, КР ЖАКтын педагогика адистиги боюнча кандидаттык окумуштуулук даражаны ыйгаруу боюнча жоболорунун П.10 пунктуна туура келген, өз алдынча аткарылган социалдык жана илимий-практикалык мааниси жогору изилдөө катары бааланат, ал эми изденүүчү педагогика илиминин кандидаты даражасына татыктуу деп эсетөөгө болот.

Расмий пикир Ж. Баласагын атындагы КУУнун жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын жыйынында талкууланып, кабыл алынды.

«2» ноябрь 2021-жыл, протокол № 4

**Ж. Баласагын атындагы КУУнун
СГИФинин жогорку мектептин педагогикасы
кафрасынын башчысы,
педагогика ил. доктору, профессор**

Н.А. Асипова

*У. А. Исмаилов
Бөлүм башчысы*

М. А. Исмаилов

